بسم الله الرحمن الرحيم

Bilgi, Yeni Sömürgeciliğin Şekillerinden Birine Mi Dönüşüyor?

21. yüzyılda dünyayı kontrol etmek artık toprakları işgal etmeyi, ordular konuşlandırmayı veya doğrudan sömürge yönetimleri dayatmayı gerektirmemektedir; zira uluslararası çatışmada ağırlık merkezi, kademeli olarak coğrafya ve doğal kaynakları kontrol etmekten, modern ekonomide en etkili güç kaynakları olan bilgi, teknoloji, veri ve inovasyon kapasitesini kontrol etmeye kaymaktadır.

Geleneksel sömürgecilik dönemlerinde doğal kaynaklar, topraklar ve pazarlar büyük güçler arasındaki rekabetin özünü temsil ediyordu; bugün ise bizzat bilgi stratejik bir kaynak hâline gelmiş, onu üretme, ona sahip olma ve kullanımını yönlendirme kapasitesi, ülkelerin küresel ekonomik sistem içindeki konumlarını belirleyen belirleyici bir faktör haline gelmiştir.

Geleneksel sömürgecilik, sömürgeleştirilen ülkelerin zenginliklerinin çıkarılarak büyük sanayi ve finans merkezlerine taşınmasına dayanıyordu. Yeni modele gelince; kaynaklar üzerinde doğrudan kontrol sahibi olması şart değildir; aksine bu kaynakların nasıl değerlendirileceğini belirleyen teknolojiye sahip olmak ve modern sanayinin dayandığı bilgiyi kontrol etmek suretiyle daha derin bir nüfuz elde edebilmektedir.

Nadir toprak elementlerine sahip olan bir devlet, bunları işleyip üretime dönüştürmek için gerekli teknolojiden yoksunsa, kesinlikle bu elementlerle bağlantılı ekonomik güce de sahip değildir. Petrole sahip olan bir devlet de gelişmiş teknolojiler, sanayi hizmetleri ve finansman konusunda dışa bağımlıysa, kesinlikle petrolden elde edilen ek değeri kontrol edemez.

Bu anlamda zenginlik artık sadece devletlerin sahip olduğu kaynaklarla değil, aksine bilgiyi üretime, ek değere ve ekonomik bağımsızlığa dönüştürme kapasitesiyle ölçülmektedir.

İşlenecek teknolojiye sahip olmaksızın ham maddeye sahip olmak, bir devleti kaynaklar bakımından zengin kılsa da küresel değer zincirlerindeki konumu bakımından yoksul bırakmaya devam edebilir. İşte burada, teknoloji üreten ülkeler ile onu tüketen ülkeler arasındaki giderek büyüyen uçurumda, bilgi sömürgeciliğinin en tehlikeli biçimlerinden biri ortaya çıkmaktadır. Zira gelişmiş ülkeler ve şirketler yalnızca ürün satmakla kalmamakta; aynı zamanda patentlere, yazılımlara, dijital altyapıya, teknik standartlara ve teknolojinin sonraki nesillerini geliştirme kapasitesine de sahip olmaktadır. Bu da üretim veya montaj işlemleri başka ülkelerde gerçekleştirilse bile, ekonomik değerin büyük bir bölümünü ellerinde tutmalarını sağlamaktadır.

Bu bağımlılık yarı iletkenler, yapay zeka, ilaç sanayisi, biyoteknoloji ve iletişim sektörlerinde kendini göstermektedir. Bu teknolojilerin ithalatına bağımlı olan ülkeler, fiyat değişikliklerine, ihracat kısıtlamalarına, yaptırımlara, lisans şartlarına, hatta bu teknolojilere sahip ülkelerin siyasi kararlarına maruz kalmaya devam etmektedir. Böylece teknolojiye duyulan ihtiyaç, kalkınma fırsatından ekonomik ve siyasi bağımlılığın yeniden üretilmesine açılan bir kapıya dönüşebilmektedir.

Doğal kaynaklar geleneksel sanayinin yakıtını oluşturuyorsa, veriler de dijital ekonominin en önemli girdilerinden biri hâline gelmiştir; zira milyarlarca kullanıcı her gün davranışları, tüketimleri, hareketleri ve ilgi alanlarıyla ilgili muazzam miktarda veri üretmektedir; ancak büyük ekonomik değer, zorunlu olarak bu verilerin üretildiği ülkelerde ortaya çıkmamakta; aksine onları analiz ederek kâra, bilgiye ve nüfuza dönüştürebilen altyapıya, platformlara ve algoritmalara sahip olan kuruluşlarda ortaya çıkmaktadır.

İşte burada derin bir ekonomik ve siyasi çelişki ortaya çıkmaktadır; zira toplumlar veri kaynaklarına dönüşürken, bu verileri işleyen araçların mülkiyeti ve bunlardan elde edilen gelirler sınırlı sayıda şirket ve devletin elinde yoğunlaşmaktadır. Bu zorluk yapay zekâyla birlikte daha da artmıştır; zira rekabet, veri merkezlerine, hesaplama kapasitelerine, gelişmiş çiplere, teknolojik modellere ve bilimsel kadrolara sahip olmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu unsurlara sahip olan bir kimse, üretimin, eğitimin, yönetimin ve piyasaların geleceğini etkileme konusunda giderek artan bir güce de sahip olmaktadır.

Mesele yalnızca kârlarla sınırlı değildir; zira algoritmalara sahip olmak, aynı zamanda bilgi akışını etkileme, tüketim kalıplarını şekillendirme ve bazı ekonomik ve toplumsal davranışları yönlendirme gücü de sağlamaktadır.

Mevcut dönüşümler, ülkeler arasındaki uçurumun artık sadece gelir düzeyleri veya sanayi üretiminin boyutuyla sınırlı olmadığını; aynı zamanda bilgi üretme ve onu ekonomik güce dönüştürme araçlarına sahip olma kapasitesi bakımından da bir uçuruma dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'nün 2026 yılı raporu bu gerçekliğe ilişkin önemli bir tablo sunmaktadır; zira yeniliklerin sınır ötesinde yayılmasının hızlanmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ve Japonya'nın küresel teknolojik bilgi akışlarının büyük bir bölümü üzerinde hâlâ hâkimiyetini sürdürdüğüne işaret etmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ekonomilerin yenilikleri özümseme, onları yeniden kullanma ve yerel düzeyde geliştirme konusunda zorluklarla karşı karşıya olduğunu da ortaya koymaktadır. Buna karşılık Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) verileri, dijital sektörlerdeki yeni yatırımların üçte birinden azının gelişmekte olan ülkelere yöneldiğine ve güney ülkelerindeki dijital ekonomi projelerinin %80'inin yalnızca on ekonomide yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Bu göstergeler, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecine ayak uyduramayacakları anlamına gelmemektedir; ancak teknolojiye açılmanın tek başına kalkınmayı sağlamayı garanti etmediğini ve bilgiye sahip olma fırsatlarının dağılımının hâlâ eşit olmadığını ortaya koymaktadır. Daha da tehlikeli olanı ise bu uçurumun, uluslararası iş taksiminin yeni bir şeklini ortaya çıkarabilmesidir; zira bir grup ülke bilgiyi üretir, standartları belirler ve teknolojiye sahip olurken; diğer ülkeler ise pazarları, kaynakları, verileri ve iş gücünü sağlamakta ve bilgiye dayalı ürün ve hizmetleri ise daha güçlü tarafın belirlediği fiyat ve koşullarla satın almaktadır.

Teknoloji artık büyük devletlerin stratejik hesaplarının dışında değildir; aksine çatışma ve nüfuz araçlarının temel bir parçası haline gelmiştir. Çin'e gelişmiş çip ihracatına yönelik Amerikan kısıtlamaları, yarı iletkenler üzerindeki rekabet,

yapay zekâ teknolojileri etrafındaki çatışma ve kritik mineraller ile bunların tedarik zincirleri üzerindeki rekabetin tamamı, uluslararası rekabetin, bilginin, ulusal güvenlik, ekonomi ve siyasetle iç içe geçtiği bir düzeye kaydığını yansıtmaktadır.

Rakibini ileri teknolojiden mahrum bırakabilen bir devlet, yalnızca ticari baskı uygulamakla kalmaz, aynı zamanda onun gelecekteki üretim, imalat, askerî ve ekonomik kalkınma kapasitesini de etkilemeye çalışır. Bu da egemenliğe ilişkin yeni bir mefhumu ortaya koymaktadır; zira egemenlik artık sadece siyasi sınırlar ve karar alma bağımsızlığıyla bağlantılı değildir; aynı zamanda teknolojik egemenliği, verileri, dijital altyapıyı ve bilgiyi üretme ve geliştirme kapasitesini de kapsamaktadır. Dolayısıyla temel teknolojilerin anahtarlarına sahip olmayan bir devlet, kendisini görünüşte siyasi açıdan bağımsız, ancak bu bağımsızlığı kullanma konusunda ekonomik ve teknolojik açıdan kısıtlanmış bulabilir.

Bu dönüşümle mücadele etmek, dünyaya kapalı olmak veya yabancı teknolojiyi reddetmekle olmaz; zira bilgi, doğası gereği insanlığın ortak birikimidir ve bilimsel ilerleme de, izole olmuş bir ortamda gerçekleşmez. Bu da ekonominin ihtiyaçlarıyla bağlantılı eğitim ve bilimsel araştırma sistemlerinin inşa edilmesini, üniversitelere ve inovasyon merkezlerine yatırım yapılmasını, teknolojik sanayilerin geliştirilmesini, ulusal verilerin korunmasını, rekabet edebilecek şirketlerin kurulmasını ve gelişmekte olan ülkeler arasında bilimsel iş birliğinin güçlendirilmesini gerektirmektedir.

En önemlisi, bilginin sadece bir eğitim sektörü ya da ekonomik ve siyasi kararlardan bağımsız bir araştırma faaliyeti olarak kalmayıp devletin stratejik bir projesine dönüşmesidir. Zira yeni ekonomide gerçek servet, yalnızca bugünün teknolojisine sahip olmakta değil, yarının teknolojisini üretebilme kapasitesine sahip olmakta yatmaktadır.

Dünya, sömürgeciliğin sona ermesine değil, daha ziyade onun araç ve mekanizmalarında bir dönüşüme tanıklık etmektedir. Nitekim bazı kontrol şekilleri, toprak işgalinden üretimin anahtarlarını kontrol etmeye, kaynakların sömürülmesinden teknolojinin tekelleştirilmesine, piyasalar üzerindeki kontrolden küresel ekonomiyi yöneten bilgi, veri ve standartları etkilemeye kaymıştır.

Önümüzdeki dönemde devletlerin karşılaşabileceği en büyük tehlike, sadece teknolojiye sahip olmada gecikmek değil, bu gecikmeyi telafi etmelerini sağlayacak bilgiyi üretme yeteneğini kaybetmektir. Eski sömürgecilik halkların servetlerini ellerinden alırken, olası bir bilgi sömürgeciliği ise servetin nasıl üretileceğini, kimin sahip olacağını ve kimin bunun için rekabet etme hakkına sahip olacağını belirleyen anahtarları ele geçirmeye çalışır. Bilginin gücün temeli haline geldiği bir dünyada, kendi geleceğini üretemeyenler, başkalarının şartlarına göre onu tüketmek zorunda kalacaklardır.

Hizb-ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi İçin Yazan
Nebil Abdulkerim